

AELIUS ARISTIDES'İN KYZIKOS SÖYLEVİ*

PANEGYRIC OF AELIUS ARISTIDES IN CYZICUS

Mustafa TÜRK**

Makale Bilgisi

Başvuru: 06.04.2021

Kabul: 18.08.2022

Article Info

Received, Apr,06,2022

Accepted: Aug,18,2022

Öz

Hatip Aelius Aristides, M.S. 2. yüzyılın başlarında Mysia'da dünyaya gelmiştir. Ailesinin varlıklı olması sayesinde Pergamon, Smyrna, Atina gibi merkezlerde ünlü hocalardan ders alan Aristides, zamanın öne çıkan hatiplerinden biri olmuştur. Ancak çeşitli merkezlere yaptığı zorlu yolculuklar Aristides'in daha sonraki yaşamını derinden etkileyecek bir hastalığa yakalanmasına neden olmuştur. Hatip kronik hale gelen bu hastalığından sağlık tanrısı Asklepios'un kendisine rüyasında bildirildiği tedavileri uygulayarak kurtulmaya çalışmıştır. Diğer yandan hastalığı onu meslek yaşamından tamamen alıkoymamış ve hastalığı sırasında da gezilerine devam etmiştir. Bunlardan biri de söylev vermek amacıyla Kyzikos'a yaptığı gezidir. Aristides, söz konusu geziyi anlattığı Hieroi Logoi'da söylevin içeriğine değinirse de Kyzikos'da verdiği söylev, hatibin günümüze ulaşan eserleri arasında yer almaktadır. Kentin konumunun ve Roma'nın sağladığı barışın övüldüğü bu söylev, Kyzikos kenti ve Hadrianus Tapınağı açısından oldukça önemlidir. Zira içinde geçen bilgiler, bugün üst yapısı tamamen yok olmuş olan Hadrianus Tapınağı'nın görünümünü hakkında tapınakla çağdaş az sayıdaki kaynaktan biridir. Yine söylev içerisinde geçen ifadelerden, söz konusu gezinin ve söylevin Marcus Aurelius ve Lucius Verus'un ortak imparatorlukları döneminde gerçekleştiği anlaşılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Aelius Aristides, Kyzikos Söylevi, Mysia

* Bu çalışma, 22-25 Şubat 2021 tarihlerinde Bandırma'da gerçekleştirilen *Uluslararası Bilimsel Araştırmalar ve Yenilikçi Çalışmalar Sempozyumu*'nda sözlü sunulan metin geliştirilerek hazırlanmıştır. Çalışmanın yayına hazırlanmasında verdiği destek için Arş. Gör. Safa Furkan Karacakaya'ya teşekkür ederim.

** Dr. Öğr. Üyesi, Bandırma Onyedli Eylül Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Tarih Bölümü, Eskiçağ Tarihi Anabilim Dalı, mturk@bandirma.edu.tr, Orcid: 0000-0001-8164-506X, Balıkesir/Bandırma Türkiye.

Abstract

Aelius Aristides was born in Mysia at the beginning of the 2nd century AD. The wealth of his family ensured that he had a good education. Thanks to this fortune, Aristides learned from important instructors of the time in centers such as Pergamon, Smyrna and Athens and became a famous orator. However, the difficult travels he made to various centers caused him to get a disease that would deeply effect his later life. Aristides tried to get rid of this disease by applying the treatments that the god of health Asclepius told him in his dream. On the other hand, his illness did not completely prevent him from his professional life and he continued his travels during his illness. One of them is the trip he made to Kyzikos to give a speech. Aristides describes this trip in *Hieroi Logoi*. Although Aristides did not mention the content of the speech in *Hieroi Logoi*, where he described the trip in question, her speech at Kyzikos is among the works that have survived to the present day. The speech praises the location of the city and the peace provided by Rome. Therefore, the speech is very important for the city of Kyzikos and the Temple of Hadrian. Because the information in the speech gives information about the appearance of the Temple of Hadrian and is contemporary information about the temple. From the expressions in the speech, it is understood that the mentioned trip and speech took place during the joint empires of Marcus Aurelius and Lucius Verus.

Keywords: Aelius Aristides, Panegyric in Kyzikos, Mysia

Giriş

Aristides, Roma İmparatoru Hadrianus'un imparatorluk yıllarının başlangıcında (M.S. 117/118) kuzey batı Anadolu'da dünyaya gelmiştir. Fakat doğum yeri tartışmalıdır. M.S. 2. yüzyıl sonu ile 3. yüzyıl başlarında yaşamış olan Philostratus; "Βίοι Σοφιστῶν" (Sofistlerin Yaşamı) adlı eserinde, ikinci sofistlik akımın temsilcileri arasında saydığı hatibin Hadrianoi'lu olduğunu bildirmektedir¹. M.S. 10. yüzyıl tarihli Suidas'ın ansiklopedisinde de büyük olasılıkla Philostratos'a dayanılarak hatibin bir zamanlar Mysia'da olmakla birlikte sonradan Bithynia sınırlarında kalan Hadrianoi kökenli olduğu belirtilmektedir². Buna karşın bazı veriler Balıkesir yakınlarına lokalize edilen Hadrianoutherai'li olabileceğini düşündürmektedir³. Bunlardan ilki, Aristides'in arazileridir. Bizzat Aristides tarafından kaleme alınan *Hieroi Logoi*'da verilen bilgiler, Aristides'in dört arazisinin Hadrianoutherai

¹ Philostratus-Eunapius, *The Lives of the Sophists*, çev. Wilmer Cave Wright, (The Loeb Classical Library), William Heinemann, London 1922, II-9.

² Suidas, *Suidai Lexicon, Graece et Latine, Tomus I*, ed. Aemilius Portus- Ludolf Kuster, Typis Academicis, Cantabrigiae 1705, s. 323.

³ William M. Ramsay, *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası*, çev. Mihri Pektaş, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, Ankara 1960, s. 170; Theodor Wiegand, "Reisen in Mysien", *Mitteilungen des Deutschen Archäologischen Instituts, Athenische Abteilung*, 29, 1904, s. 280.

yakınlarında olduğunu düşündürmektedir⁴. Bunlardan Zeus ve Asklepios kutsal alanı yakınında bulunan ikisi kendisi, üçüncüsü de M.S. 142 yılında ailesi tarafından satın alınmıştır. Dördüncü arazinin ise kır evi olarak kullanıldığı belirtilmektedir.

Aristides'in Hadrianoutherai kökenli olabileceğini düşündüren ikinci veri de epigrafik buluntulardır⁵. Balıkesir çevresinde Aelius Aristides tarafından tanrı ve tanrıçalara sunulan dört adak tespit edilmiştir. Bunlardan birisi Hera'ya, diğeri Dike ve Nemesis'e, üçüncüsü İsis ve Serapis'e, dördüncüsü de Horalar ve Kharisler'e sunulmuştur⁶. Bu adaklar, her ne kadar bölgedeki sağlık merkezlerinde gördüğü tedaviler için bir şükran niteliği taşıyorsa da aynı zamanda Aristides'in Hadrianoutherai kökenli olduğu önerisini güçlendirmektedir. Bu nedenle Ramsay'ın da belirttiği⁷ gibi Philostratos'un Hadrianoi adını yanlışlıkla vermiş olması ya da hatibin Hadrianoi'da doğmuş olsa bile ailesinin daha sonra Hadrianoutherai arazisine taşınarak burada yaşamış olmaları mümkündür. Yalnız burada Aristides'in doğduğu tarihlerde Hadrianoi ve Hadrianoutherai kentlerinin henüz kurulmadığını, buna karşın onların yerlerinde veya yakınlarında daha eski başka yerleşimlerin var olduğunu unutmamak gerekir.

Yine Philostratos'tan öğrendiğimize göre Aelius Aristides'in ailesi oldukça varlıklıdır⁸. Babası Eudaimon, Zeus kutsal alanında *hierous* (rahip) olarak görev yapmaktadır. Ancak henüz bu alanın yeri tespit edilebilmiş değildir. Gerçi Aristides, Kyzikos'a yaptığı yolculuk sırasında bir Zeus Kutsal Alanı'ndan söz etmektedir. *Hieroi Logoi*'a göre bu kutsal alan Hadrianoutherai yakınlarında olmalıdır. Ancak babasının rahiplik yaptığı Zeus Olympios kutsal alanı ile hatibin yolculuğu sırasında değindiği kutsal alanın farklı olabileceği yönünde görüşler vardır. Örneğin Schwertheim, Zeus'un *Olympios* epitetinin Olympos dağı (Uludağ) ile ilgili olduğu düşüncesiyle, Zeus Olympios kutsal alanının Bursa'nın Orhaneli ilçesine lokalize edilen Hadrianoi'da olduğunu belirtmekte ve Hadrianoi sikkelerindeki Asklepios'u da Aristides'in memleketi yakınında bulunan

⁴ Maurice Sartre, *L'Orient Romain, provinces et sociétés provinciales en Méditerranée orientale d'Auguste aux Sévres (31 avant J.C. -235 apr s J.C.)*, Seuil, Paris 1991, s. 169, 275.

⁵ Mustafa Türk, "Aelius Aristides'in Kyzikos Yolculuğu", 2. *Uluslararası Bandırma ve Çevresi Sempozyumu (Ubs'19) Tam Metin Bildiriler Kitabı I*, Ed. A. Aydın, G. Aydın, Bandırma 2019, s. 31.

⁶ Bernadette Puech, *Orateurs et sophistes grecs dans les inscriptions d'époque impériale*, Vrin, Paris 2002, s. 138, 139; Mustafa Türk, *Balıkesir Çevresinde Hadrianoutherai Örneğinde Eskiçağ Kentleri*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul 2019, dp. 106.

⁷ Ramsay, a.g.e, s. 170.

⁸ Philostratus-Eunapius, II-9.

Asklepios kutsal alanı ile ilişkilendirmektedir⁹. Ancak Asklepios, Hadrianoutherai sikkelerinde de oldukça fazla işlenmiştir¹⁰.

Aristides'in ailesi, hem yaşadıkları Hadrianoutherai veya Hadrianoi'un hem de Smyrna'nın vatandaşlık hakkına sahiptir¹¹. Ayrıca Aristides'in, Hadrianus'un ön adı (praenomen) olan Aelius'u taşımasından da anlaşıldığı gibi, M.S. 123 yılında bölgeye yaptığı ziyaret sırasında imparator Hadrianus tarafından aileye Roma vatandaşlık hakkı da verilmiştir¹². Aristides, ailesinin desteğiyle Smyrna, Pergamon ve Atina'da zamanın önemli hocalarından dersler almıştır¹³. Ancak eğitim için Mısır'a yaptığı seyahat sırasında, adı tam olarak bilinmeyen bir hastalığa yakalanmış ve hastalığı giderek kronik bir hal almıştır. Aristides rüyasında kendisine tanrı Asklepios tarafından bildirildiğine inandığı yöntemleri eksiksiz yerine getirerek bu hastalığından kurtulmaya çalışmıştır¹⁴. Asklepios'un isteğiyle Pergamon'da geçirdiği inziva döneminin ardından ise hastalığı devam etmesine rağmen hitabet kariyerine ve gezilerine devam etmiştir. Hatta belki de sırf bu uğurda kendisine teklif edilen kamusal görevleri kabul etmede oldukça isteksiz davranmış, eğitimi ve gezileri sırasında iletişim kurduğu üst düzey Romalı dostlarının da desteğiyle, sofist ve rhetorlara tanınan hak sayesinde kamusal görevlerden muaf olmayı başarmıştır¹⁵.

Aristides'in günümüze ulaşan eserlerinden biri, Pergamon'daki Asklepios kutsal alanı ve Allianoı'da gördüğü tedaviler sırasında, tanrı Asklepios

⁹ Elmar Schwertheim, "Die Heimat des Aelius Aristides", *Migratio et Commutatio, Studien zur alten Geschichte und deren Nachleben: Thomas Pekáry zum 60. Geburtstag am 13. September 1989 dargebracht von Freunden, Kollegen und Schülern*, ed. Hans-Joachim Drexhage-Julia Sünskes, Scripta Mercaturae Verlag, St. Katharinen 1989, s. 251 vd.

¹⁰ Hadrianoutherai sikkeleri üzerindeki Asklepios tasvirleri için bkz. Türk, "Balıkesir Çevresinde Hadrianoutherai Örneğinde Eskiçağ Kentleri", s. 138.

¹¹ P. Aelius Aristides, *The Complete Works, I, Oration I-XVI*, çev. Charles A. Behr, E.J. Brill, Leiden 1986, s. 1.

¹² P. Aelius Aristides, *The Complete Works, I*, s. 1.

¹³ P. Aelius Aristides, *The Complete Works, I*, s. 1; Turhan Kaçar, "Bir Tedavi Yönetimi Olarak Aelius Aristides'in Rüyalari", *Toplumsal Tarih*, 170, 2008, s. 73.

¹⁴ Kaçar, a.g.e., s. 74.

¹⁵ Asia Eyaleti ile Hadrianoutherai ve Smyrna kentlerinin Aristides'i getirmeye çalıştığı görevler için bkz. Elif Akgün-Kaya, "Roma İmparatorluk Dönemi'nde Anadolu'daki Sofistlerin-Retorların Sınıfsal Özellikleri Ve Toplumsal Yaşamdaki Etkileri", *Cedrus*, IV, 2016, s. 273; Henri-Louis Fernoux, "Frontières, civiques et maîtrise du territoire: un enjeu pour la cité grecque sous le Haut-Empire (I-III siècle apr. J.-C.)", *L'Asie Mineure dans l'Antiquité: échanges, populations et territoires*, ed. Hadrian Bru, François Kurbihler, Stéphane Lebreton, Presses Universitaires de Rennes, Rennes 2009, s. 152, 159; Glen Warren Bowersock, *Greek Sophists in the Roman Empire*, Clarendon Press, Oxford 1969, s. 26, 38; Sviatoslav Dimitriev, *City Government in Hellenistic and Roman Asia Minor*, Oxford University Press, Oxford 2005, s. 159.

tarafından kendisine gösterildiğine inandığı rüyaları konu alan *Hieroi Logoi*'dur¹⁶. Altı kitaptan oluşan ve M.S. 170 li yıllarda yayımlanan eser, Aristides'in hastalığı sırasındaki ruh halini yansıttığı gibi Antikçağ'daki tedavi yöntemleri hakkında verdiği bilgiler nedeniyle tıp tarihi açısından da oldukça değerlidir. Ayrıca hatibin Eskiçağ dünyasının çeşitli merkezlerinde verdiği elliye yakın söylevi¹⁷ de günümüze ulaşmıştır. Bunlar arasında Panathenaios (Atinalılara), Eis Rhomen (Romalıları) ve Smyrna kenti için kaleme aldığı söylevler¹⁸ önemli bir yer tutmaktadır. Bu söylevleri, hatibin düşünce yapısına ve hitabet alanındaki başarısına dair birer belge niteliği taşıdığı gibi tarihsel açıdan değerli bilgiler de içermektedir.

I. Kyzikos Söylevi

Aristides, günümüze ulaşan söylevlerinden birini de Kapıdağ Yarımadası (Arkonnessos) ile ana karanın birleştiği yerde konumlanan Kyzikos'ta vermiştir¹⁹. *Hieroi Logoi*'dan söylevin Aristides'in bu kente gerçekleştirdiği iki yolculuktan ilkinde, tapınak şenliği dolayısıyla verildiği anlaşılmaktadır. Aristides söylev için Kyzikos'a yaptığı yolculuğu, *Hieroi Logoi*'da ayrıntılı bir şekilde anlatmaktadır²⁰. Smyrna'dan yola çıkan Aristides, kuzeye doğru devam ederek Hermos (Gediz), Larissa, Kyme, Myrina, Gryneion ve Eleia'dan sonra seyahatinin üçüncü gününde Pergamon'a ulaşmıştır. Pergamon'da birkaç gün kalmayı planlamış olmakla birlikte, Asklepios rüyasında kendisine seyahatine devam etmesi gerektiğini bildirdiği için Pergamon'dan hareket ederek, 2 veya 3 gün süren bir yolculukla Zeus Kutsal Alanı yakınındaki baba ocağına varmış, burada Zeus kutsal alanında bir kurban sunmuştur. Baba ocağında bulunduğu sırada rüyasında "Kyzikoslular önünde çok güzel bir konuşma yaptığı belirtilerek" övülmesi, Aristides tarafından Kyzikos'a gitmesi gerektiğinin işareti olarak kabul edilmiştir. Aristides yolculuğunun gerekçesini ilk kez burada "Kyzikosluların bir tapınak festivali/şenliği düzenlediğini" bildirerek, üstü kapalı olarak vermektedir. Smyrna'dan yola çıkmasının nedenini de "tanrının kendisine hemen eve

¹⁶ Bkz. Publius Aelius Aristides, *Heilige Berichte*, çev. Heinrich Otto Schröder, Karl Winter – Universitätsverlag, Heidelberg 1986.

¹⁷ Bkz. P. Aelius Aristides, *The Complete Works, I*; P. Aelius Aristides, *The Complete Works, Volume II. Orations XVII-LIII*, çev. Charles A. Behr, E. J. Brill, Leiden 1986.

¹⁸ Bkz. Ayşe Yakut, "Smyrna'yı M.S. 177 Yılı Depreminden Kurtaran Aelius Aristides'in 18., 19. ve 20. Söylevleri", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 34/58, s. 489-506.

¹⁹ Söylevin değerlendirilmesi için bkz. Alexia Petsalis-Diomidis, "The Body in The Landscape: Aristides' Corpus in Light of The Sacred Tales", *Aelius Aristides between Greece, Rome and the Gods*, ed. W. Harris- B. Holmes, Columbia Studies in the Classical Tradition, 33, Brill, Leiden/Boston 2008, s. 131-150.

²⁰ Bkz. Publius Aelius Aristides, *Heilige Berichte*, V, 10-17; Türk, "Aelius Aristides'in Kyzikos Yolculuğu", s. 31 vd.

gitmesi gerektiğini bildirmesi” olarak ifade etse de, asıl neden bu festivale davet edilmesi olmalıdır.

Gelen işaret sonrası baba evinden yola çıkan hatip, öğleden sonra geç saatlerde bir kaplıcanın bulunduğu alana gelmiş, burada kalabalıktan konaklayacak yer bulamadığı için göl (Daskylitis Limne/ Manyas Gölü) kıyısındaki köye kadar yolculuğuna devam etmiştir. Bu köyde konakladıktan sonra tek başına sabah çok erken saatte yola çıkarak Kyzikos’a ulaşmış ve burada söylevini gerçekleştirmiştir. *Hieroi Logoi*’dan söylevin, belediye meclis üyeleri ve şenliğe katılan halk²¹ önünde olmak üzere iki kez yapıldığı ve coşkuyla karşılandığı anlaşılmaktadır²². Buna karşın söylevin içeriği ve Aristides’in Kyzikos’taki faaliyetleri konusunda bilgi yoktur. Ancak Kyzikos söylevinin günümüze ulaşmış olması, Aristides’in Kyzikos hakkında verdiği bilgileri değerlendirmemize olanak sağlamaktadır.

II. Kyzikos Tapınağı Söylevi²³

1. Herkes gibi bu durumun konuşma yapmak için yeterli olduğunu düşünüyorum. Çünkü kentin; onuruna bu festivali düzenlediği yapı²⁴, insanlığın gördüklerinin en büyüğü, gelmiş ve geçmiş zamanların en iyisidir. Şayet böyle başka bir Hellen kenti varsa o da saygımızı hak eder. Benim sebebim ise özellikle açıktır ve yaşamımın alışkanlığından²⁵ kaynaklanır.

2. Çünkü Asklepios söylev vermeme emrediyor, bu yüzden sağlık tanrısına ne fiziksel hastalığı bahane edebilirim ne de konunun azametinden ve başarımın zorluğundan korkabilirim. Doğrusu Pindaros'un dediği gibi, "tanrı başlangıcı gösterdiğinde hiçbir engel yoktur". Her şeyden önce, şimdi onu ilk kez deneyimlemiyorum, aksine başkalarınınkinden de değil, bizzat kendi pek çok zor anımda, tamamen umutsuz görünen durumlarda, sadece kötü durumlarda değil, umutsuzluğa kapılınmaması gereken durumlarda da onun ne kadar kolay yardım ettiğini tecrübe ettim.

²¹ Aristides halk önündeki konuşmayı nerede yaptığını belirtmemekle birlikte, konuşmanın Hadrianus Tapınağı'nın kuzey tarafındaki alanda (kuzey agora) yapıldığı anlaşılmaktadır. Kuzey agora için bkz. Reşit Mazhar Ertüzün, *Kapıdağı Yarımadası ve Çevresindeki Adalar*, Türkiye Ticaret Odaları, Sanayi Odaları ve Ticaret Borsaları Birliği Matbaası, Ankara 1964, s. 150.

²² Publius Aelius Aristides, *Heilige Berichte*, V-16.

²³ Πανηγυρικὸς ἐν Κυζίκῳ περὶ τοῦ ναοῦ. Çeviri, söylevin Eski Yunanca metni ile Almanca ve İngilizce çevirileri karşılaştırılarak yapılmıştır. Bkz. Aelius Aristides, *Orationes*, 16, ed. Wilhelm Dindorf (şurada: <http://www.perseus.tufts.edu/hopper>); P. Aelius Aristides, *The Complete Works*, II, s. 98-106; Aelius Aristides, "Festred in Kyzikos Anlässlich der Einweihung des Kaisers Tempels", çev. Theodor Heinze, *Asia Minor Studien*, 16, 1995, s. 113-125.

²⁴ Hadrianus Tapınağı (ç.n.).

²⁵ Aristides'in konuşma yapmak için ileri sürdüğü sebep, onun Asklepios'un ilahi iradesine olan derin bağlılığıdır (ç.n.).

3. Bana gelince, başka birinin²⁶ konuşmayı halledeceğinden o kadar eminim ki, tamamen olmasa bile konuşmanın belirli yanlarını doğaçlama yapıyorum²⁷. Çünkü konuşmam gereken zamana kadar ne konuşulacağını bilmiyordum, yine de görevlendirenin²⁸ isteği her durumda benim hazırlığımdan daha önemlidir.

4. Zor durumların, çetin denizlerle aynı olmadığına inanıyorum. Çünkü denizler ne kadar büyükse, o kadar çok korkuya neden olurlar. Oysa diğerleri (zor durumlar) bazı açılardan yararlıdır, çünkü birçok yerde çıkış yolu bulmak mümkündür, böylece biri tümüyle ümitsizliğe düşmedikçe, tamamen başarısız olma tehlikesinden kurtulacaktır.

5. Bence Hyperborealıların²⁹ bile Kyzikos hakkındaki kehanetten ve kentin talihinin kurucudan³⁰ geldiğinden haberleri var. O diğer kentler için rahipken, bu kent için aynı zamanda kurucudur. Çünkü o diğer kentleri her yere gönderdiği yerleşimciler vasıtasıyla kurmuştur. Ama bu şehrin kurucusu bizzat kendisidir. O halde böyle bir başlangıcı varken ve de böyle bir kurucuya ve tanığa sahipken Kyzikos'un bahtı nasıl açık olmasın?

6. Kentin konumu ve bütün doğası göz önüne alındığında, tanrının ona uygun bir unvan vermiş olduğu anlaşılmaktadır. Yani kara ve denizin görüntüsü örtüşür. Çünkü Kyzikos Asia'nın önündedir ve aslında bir ada olmasına rağmen anakaraya bağlanmaktadır. Bir tarafında Pontos Eukseinos (Karadeniz), diğer tarafında Hellespontus vardır. Yelken açan herkes (bütün denizciler) için adeta iki deniz arasında bir bağlantı noktası, hatta daha fazlasıdır. Denizciler onun yanına, çevresine ve limanlarına yelken açmaktan asla vazgeçmez. Bazıları arkalarındaki uygun rüzgâr ile kentin adalarından denize açılırken, bu esnada bazıları da limana girip çıkar.

7. Eğer şairler Korinthos'luların kentini, Peloponnessos'daki konumu nedeniyle her iki yöne de yolculuk edenlerin uğrak noktası olduğundan "bahtı açık" olarak adlandırmaya karar vermişlerse, Kyzikos da kesinlikle bu unvanı hak etmektedir. Çünkü denizin ortasındaki konumu, tüm insanlığı bir araya

²⁶ Asklepios (ç.n.).

²⁷ Aristides'in doğaçlama yeteneği fazla olmadığından, söylevlerini önceden hazırlanarak gerçekleştirmiştir. Kyzikos'a yaptığı yolculuk sırasında da yapacağı konuşmanın ana noktalarını belirlediği, hatta defalarca tekrar ettiği anlaşılmaktadır. Rüyasında "Porphyrion'un kendisine Kyzikoslular karşısında çok iyi bir konuşma yaptığını söylediğini" görmesi de vereceği söylev üzerine yolculuk sırasında oldukça fazla yoğunlaşmasından kaynaklansa gerektir. Bkz. Publius Aelius Aristides, Heilige Berichte, V, 10-17 (ç.n.).

²⁸ Asklepios (ç.n.).

²⁹ Kuzey rüzgârlarının başlangıcının ötesinde yer aldığına inanılan ve Apollon ile ilgili mitolojilerde adı geçen efsanevi halk (ç.n.).

³⁰ Apollon (ç.n.).

getirir ve sanki Gadeira³¹ ile Phasis³² arasındaki bir tür odak noktası gibi bazılarını iç sulardan dışarıya, bazılarını da dışarıdan içeriye taşır.

8. Gerçi bence uçsuz bucaksız denizin içindeki diğer adalar da böyledir. Homeros Girit'i överken "şarap kırmızısı denizin ortasında" bulunduğunu söylemiştir. Ancak burası daha da fazla ödülü hak ediyor. Burası sadece tek bir denizin orta noktasını tutmamıştır. Doğrusu sadece çevresinde pek çok deniz olduğu söylenemez, bilakis çok yönlüdür, hem kuzeydeki gemiciliğe uygun her deniz için hem de batıya doğru en uzun ve en sevilen deniz yolu için adeta bir başlangıç ve çıkış noktasıdır. Ayrıca özellik ve konumu itibarıyla bunların ikisi arasında yer alan şimdi Propontis³³ olarak adlandırılan³⁴ üçüncü deniz, kente her olanağı sağlamıştır.

9. Şimdi kentin denizlerindeki durum böyle görünüyor. Fakat karadaki durum da yine bununla benzerdir ve aynı ölçüde değerlidir. Kara çok geniş ve sınırsızdır, öyle ki bu büyüklüğü nedeniyle ona kıta denmesi mümkündür. Doğası çok çeşitlidir ve hepsi birbirinden gayet farklıdır ve hepsi de en iyisi neyse ona meyillidir. Çünkü burada dağlar, başka insanların ovalarından daha fazla işlenmiştir ve ovalar sadece kente değil tüm halka yetmektedir ve ırmaklar, göller, bataklıklar, orman vadileri bu talihi insanlara adeta neşe vermektedir.

10. Öyle ki biri tüm bu bölgelere yerleşmek isterse, birçoğu deniz sahilinde ve bir kısmı da içerde olmak üzere denizin çevresinde çok sayıda kent olurdu. Yan yana değillerse bunların çoğunun birbirlerinden hiç haberinin olmaması mümkündür. Şimdi kent karada ve denizde bu özelliklere sahiptir, her iki özelliği rekabet halindedir ve pek çok örnek içinde benzerini bulmak mümkün değildir.

11. Eğer yarımada ile ada arasında başka bir terim yoksa kentin kendisini³⁵ hem ada hem de yarımada olarak adlandırmak mümkündür. Çünkü boğazdan³⁶ geçilemez ve burası hiçte dar değildir, bilakis (kent) ana karadan uzaktadır ve iki köprü ile ana karaya bağlanmıştır. Kent bu yönüyle Tyros³⁷

³¹ Eskiçağda uzun süre dünyanın batı sınırı olarak bilinen Cebelitarık Boğazı'nın kuzey batısındaki bir ada üzerinde yer alan antik kent. Gadeira Antikçağ ticaretinin batıdaki en uç noktasında, Phasis ise doğu ucunda bulunuyordu (ç.n.).

³² Karadeniz'in doğu kıyısında, aynı adı taşıyan nehir kenarında kurulmuş antik kent (ç.n.).

³³ Marmara Denizi (ç.n.).

³⁴ Eski Yunanca metinde boşluk vardır. Tamamlama için bkz. Aelius Aristides, Festrede, dp. 26 (ç.n.).

³⁵ Kyzikos'un bulunduğu Kapıdağ Yarımadası kast edilmektedir (ç.n.).

³⁶ Bugün Kapıdağ Yarımadası'nı ana karayla birleştiren kıstak (ç.n.).

³⁷ Doğu Akdeniz'de kıyıya yakın bir ada üzerine kurulan Tyros (Sur) daha sonra ana karaya bağlanmıştır. Dolayısıyla adanın ana karayla bağlanması durumu, Aristides tarafından "Tyros modeli" şeklinde verilmektedir (ç.n.).

modelinden, diğer kentlerden ve kıta mahiyetindeki adaların hepsinden daha üstündür.

12. Gerçi Thukydides ana karadan en az yirmi Stadion mesafede bulunan Sicilya'yı övmektedir. Ama bu kent (Kyzikos) kıtadan o kadar uzaktadır ki bir ada olmadığını unutmak bile mümkündür³⁸ ve eğer birisi set ve köprüleri kaldırırsa ana karadan kente yüzülebilir. Dolayısıyla hem adanın tamamı hem de kent, iki büyük ada olan Girit ve Sicilya'dan özellik bakımından daha az seçkin değildir.

13. Kamu binalarının güzelliğine ve şehrin tüm planına ve büyüklüğüne gelince, hiç kimse ne bunları övemeyecek kadar konuşma becerisinden yoksundur ne de kolayca tarif edebilecek kadar yetkin bir konuşmacıdır. Şimdi geri kalan her şeyi bir kenara bırakıp, özellikle bir yapıya³⁹ değineceğim.

14. Bu simge bana kurucuyu ve gerçekte kentin bir tanrının eseri olduğunu en güzel şekilde gösteriyor. Adeta bir tanrılar toplantısı gibi, tüm tanrılar için adanmış görüntüsü veriyor. Çünkü kent, bütün tanrılar tarafından parsellenmiş ve paylaşılmış gibidir. Sanki tanrılar kentin kurtuluşu için birbirleriyle rekabet ediyor gibi tapınaklar paylaşılmıştır. Mevcut kanunlar altında Atinalıların kentinden farksız bir şekilde kurbanlar, geçit törenleri, tören alayları ve ibadetler vardır, (...) ⁴⁰. Bu akrabalığı en iyi amaçlar için kullanmamaktan çok uzaktır⁴¹. Ve gerçekten de gücünün geri kalanı, bu şeylerle tutarlıdır. O halde kentin başka yerlerdeki tapınakların ve diğer görkemli kamusal yapıların destekçisi⁴² olduğunu söylemekten utanmamak gerekir.

15. Kentin mülkü böyle parlak ve herkesle ortaktır. Ve bu kentin mülklerini ne İtalya, ne uzaktaki Mısır, ne Thyren Denizi ne de şairlerin dediği gibi Syria ve Klika kentleri yok sayıyor. Ne anakarada ne de adalarda bu şehrin süslemediği hiçbir halk yoktur denebilir. Neden İonialı'lardan, Aioller'den, adalardan ve yakındaki kentlerden söz edilmelidir? Gençliğin işareti nedir? İyi bir koşucu gibi büyük bir avans vermek ve yine de kolayca

³⁸ Aristides'in bu aktarımı, daha önce verdiği bilgi ile çelişir gibi görünmekle birlikte, burada anlatılmak istenen Arktonnesos'un köprü ve setlerle de olsa karayla bağlantısının olmasıdır. Zaten hatibin bu konuda asıl vurgusu, Arktonnesos'un ada ve yarım ada arası bir özelliğe sahip olmasıdır (ç.n.).

³⁹ Hadrianus Tapınağı (ç.n.).

⁴⁰ Orijinal metinde eksiklik vardır. Bkz. Ailios Aristides, Festrede, dp. 37 (ç.n.).

⁴¹ Aristides, Miletos kolonisi olan Kyzikos'un Atina ile dolaylı bağına vurgu yapmaktadır. Ancak bir önceki metindeki eksiklik, cümlelerin anlamını doğru bir şekilde vermeyi zorlaştırmaktadır. Cümlelerin Almanca ve İngilizce çevirisi için bkz. Ailios Aristides, Festrede, s. 75; P. Aelius Aristides, The Complete Works, I, s. 100 (ç.n.).

⁴² Yapı malzemelerinin Kyzikos arazisinde yer alan Prokonnesos'tan götürüldüğü kast edilmektedir (ç.n.).

yetiştir. Aynı şekilde, kent tüm insanlığa ihtiyaçları olan şeyleri sağlamasına rağmen, sonunda kendisi kolayca zirvedeki yerini almıştır.

16. Gerçekten anlatılması zor bir duruma geliyorum. Söylemek istediğimi nasıl ifade edeyim? Şimdi, söylediğimde beni mutlu edecek pek çok şey söylemek istiyorum. Çünkü bütün söyleyeceklerim benzer işlere cesaret edenlerin adeta çocuklar gibi olduğunu göstermektedir. İnsan gücünün ötesinde, çılgın bir yapı ortaya konulmuştur.

17. Adanın⁴³ büyük bir kısmı buraya mı nakledildi yoksa yerinde mi kaldı, bu konuda muhtemelen kesin bir şey söylenemez⁴⁴. Ama sanırım herkes bunun sizinkinden başka bir kentten veya taş ocağından çıkamayacağı konusunda hemfikirdir. Çünkü diğer taş ocaklarının nitelikleri yetersizdir. Eskiden denizciler konumlarını, "Kyzikos burada", "Prokonnessos orada" şeklinde adaların doruklarına ve görüldükleri yerlere bakarak anlardı. Ama şimdi tapınak tek başına dağların yerini aldı ve kimsenin fenerlere, işaret ateşlerine ve limana girecekler için yapılan kulelere ihtiyacı kalmadı. Tapınak sadece bütün manzaraya hâkim olmakla kalmıyor ve aynı zamanda kenti ve sakinlerinin yüce gönüllülüğünü de ortaya çıkarıyor ve bu kadar büyük olmasına rağmen güzelliği büyüklüğünün önüne geçiyor.

18. Homeros ve Hesiodos hayatta olsalardı, sanırım Troia surları hakkındaki hikâyeyi buraya kolayca uyarlarlardı. Poseidon ve Apollon'nun, taşları denizin derinliklerinde hazırlayıp, aynı zamanda buraya getirilmesini mümkün kıлып, bir de üstüne kurucudan bekleneceği gibi şevkle bu eseri kent için nasıl görkemli bir şekilde tasarlayıp biçimlendirdiklerini anlatırlardı.

19. Her bir taşın kendi başına ayrı bir tapınak olacak kadar, tapınağın bir mahalle olacak kadar ve tapınak çevresinin ise tek başına ayrı bir kent olacak kadar büyük olduğu söylenebilir⁴⁵.

20. Sağladığı konfor ve lüksü düşünmek isterseniz, bu büyük tapınağı üç katlı evler veya yan yana üç gemi gibi hayal edebilirsiniz. Diğer tapınaklardan kat kat daha büyüktür ve üç katlı bir yapıya sahiptir. Bir kısmı yeraltında görülebilir, bir kısmı tam yukarıda ve bir kısmı da tam ortadadır⁴⁶. Yer altında

⁴³ Prokonnessos (ç.n.).

⁴⁴ Reşit Mazhar Ertüzün'ün eserinde yapılan çeviri, bu cümlede anlatılmak istenen duyguyu başarılı bir şekilde vermektedir: "*Kaldırıp tapınağın yapısı arasına soktuğunuz ada parçasının yerinde kalandan daha büyük olup olmadığını insan kendisine soruyor*". Bkz. Ertüzün, a.g.e., s. 126.

⁴⁵ Tapınağın ve yapı taşlarının günümüze ulaşan kalıntıları, abartılı da olsa böyle bir ifadeyi mümkün kılmaktadır (ç.n.).

⁴⁶ Aristides'in verdiği bu bilgi, zaman zaman tapınağın üç katlı olduğu yönünde değerlendirilmektedir. Erken dönem seyyahlarının çizimleri de bunu destekler niteliktedir. Bu konuda bkz. Nurettin Koçhan- Ahmet Tercanlıoğlu, "The Cyzicus Hadrian Temple in the Diaries of Travellers of 15 ad Centuries", *Route Educational and Social Science Journal*, 4- 8, 2017, s. 205-217 (ç.n.).

tapınağı dolaşan kubbeli geçitler⁴⁷ vardır ve bu alan ek olarak değil geçit olarak inşa edilmiştir.

21. Bunları konuşarak övmeye gerek yok, o işi geometricilere ve uzmanlara bırakabiliriz. En azından onlar bu büyük eseri ölçebilecek kimseler olarak eğitilmişlerdir. Buna rağmen korkarım ki bu insanlar bile gerçek ölçüleri bulamayabilirler. Eğer birisi tapınağın kendisinden bahsetmek istemezse, tapınağın inşası için yaptırılan makinalara ve alet edevata bakması yeterlidir. Çünkü bu aletler daha önce henüz insanlar tarafından bilinmiyordu.

22. Sizin başarınızdan dolayı herkes sevinmeli. Çünkü siz o zaman yöneten en iyi imparatorun adını⁴⁸ bir yazıtta kazıttınız. Sizin; payına iyinin de iyisi düşen yapınız şu an bitti⁴⁹ ve tanrılar için her şeyi hak eden bu kadar büyük bir şükran hediyesi teşhir edildi ki daha büyüğünü bulmak kolay değildir.

23. Bu iki imparatorun⁵⁰ seleflerinin onların imparator olmasını sağlaması ve ailelerinin durumunun başından beri her iki tarafta nasıl olduğu ve nasıl ve kim tarafından yetiştirildikleri ve eğitimlerinin yüceliği üzerine konuşmak konuşmayı uzatır ve bunu tamamlamak kolay da değildir. Bu toplantıda mümkün olduğunca, herkesin duyması gereken onların en tuhaf övgüleri, hatırlanan çok sayıda şeyleri arasında en mükemmel olanları, asaletleri, eğitimleri, hiç kimsenin gizleyemediği, her kent ve bütün insanlığın hayran olduğu özellikleriyle meşgul olacağız.

24. Onlar, “arkadaşların mülkleri ortaktır” şeklindeki atasözünü en yüksek dereceye çıkardılar. En büyük eylemlerinde bu düşünceye yer verdiler. Fakat bir at sürüsünü veya aletleri ya da birkaç dönüm araziye paylaşarak değil, hatta en yüksek rütbeye kimin daha önce gelmesi gerektiğini belirleyerek de değil. Öyle bir yüce gönüllülüğün zirvesine ulaştılar ki, tüm toprakları ve denizi bu atasözüne dâhil ettiler ve var olan hiçbir şey aralarında paylaşılmaktan gerçekten kurtulamadı. Çünkü onlar, daha önce istenen ama hiçbir yerde fazla bir beklentinin olmadığı, daha çok tıpkı bir dua gibi

⁴⁷ Bugün de görülebilen dehlizler. Bkz. Ailios Aristides, *Festrede*, s. 79, dp. 47; P. Aelius Aristides, *The Complete Works*, I, dp. 32 (ç.n.).

⁴⁸ Hadrianus. Her ne kadar günümüze ulaşmamış olsa da Malalas da tapınakta Hadrianus'un adını içeren bir yazıt bulunduğunu bildirmektedir. Bkz. Johannes Malalas, *Weltchronik*, çev. Johannes Thurn, Mischa Meier, Anton Hiersemann, Stuttgart 2009, XI-16; Bernard Ashmole, “Cyriac of Ancona and the Temple of Hadrian at Cyzicus”, *Journal of the Warburg and Courtauld Institutes*, Vol. 19, 1956, s. 184 (ç.n.).

⁴⁹ Depremden sonraki büyük boyutlu tamirati kast etse gerek, çünkü tapınak daha önce Hadrianus ve Koinon Asia'nın (Asia birliği) destekleriyle tamamlanmıştı (ç.n.).

⁵⁰ Marcus Aurelius ve Lucius Verus (ç.n.).

mutluluk kavramı olarak gözüken; Homeros'un, "devlette toprak ortaktır ve herkesin ortak kullanımına açıktır" sözünü⁵¹ yerine getirdiler.

25. Komutanlar tehlike zamanlarında diğer komutanları ortak olarak almışlardır ve kriz anlarında kentler birleşmiş, krallar krallarla dostluk kurmuş ve antlaşmalar yapmıştır. Fakat bunlar çoğunlukla bunu zorunluluktan yaptılar. Biz ortaklığın bu noktaya kadar olanını biliyoruz. Ancak şimdi ilk kez bir imparator, başka bir imparatoru, gönüllü olarak tüm imparatorluğa ortak yaptı ve bütün zamanlardaki seleflerinden sadece o, daha fazla güç istemedi, tersine tamamen eşit statüde bir caesar belirledi.

26. İmparatorluğunu paylaştı, ancak imparatorluğun kendi payına düşen kısmını küçültmedi, bilakis şimdi bu suretle hem kendi payını hem de ortak imparatorun payını genişletti. İskender, Darius ile ortaklığı kabul etmeyerek⁵² insanları şaşırttı ve belki iyi de yaptı. Çünkü o Asia'yı eşit bir şekilde bölme amacı taşıyamıyordu. Buna rağmen bana öyle geliyor ki, Dareios'tan çok daha iyi biri olsaydı bile İskender hâkimiyeti ikinci bir kişiyle paylaşmaya hazır değildi. Ama onlar⁵³ hükümdarlıklarını, sanki insanlık meselelerinin idaresini üstlenmişler gibi, mükemmel adaletin bir simgesi haline getirdiler ve böylece bütün insanların erdem öğretmenleri oldular.

27. Böylesi bir tavır, Kafkasya çevresindeki herhangi bir seferden, Hindistan'ın ve Hazar Kapılarının ele geçirilmesinden ve her türlü insan eyleminden üstündür. Bu tutum, en iyisi neyse ona ve doğaya uygundur. Çünkü ne eğer varsa Atlantik Okyanusu'nun ötesinden bir toprağı imparatorluklarına kattılar, ne de her biri sahip olduğu imparatorluğu bir şekilde genişletmek ve daha üstün hale getirmek için, kendi topraklarındaki aşırı soğuk veya sıcak nedeniyle yaşanmaz olan ve tanrılar tarafından ılıman hale getirilen bir toprağı keşfetti. Her halükarda benim için; sahip oldukları malları paylaşmaları ve birbirlerine sahip oldukları her şeyden daha çok değer vermeleri, erdem bakımından her şeyden daha üstündür.

⁵¹ Aristides; İlyada'da Poseidon'un ağzından aktarılan Zeus, Poseidon ve Hades'in dünyayı paylaşmasına, özellikle de "toprakta herkesin payının olduğu" şeklindeki ifadeye gönderme yapmaktadır. "*Kronos'tan doğma üç kardeşiz bizler, Rhea doğurdu Zeus'u, beni ve ölümlere hükmeden Hades'i, dünya üçe bölündü, üçümüz de aldık payımızı, kura çekildi, köpüklü deniz düştü bana her zaman orda oturayım diye, sisli karanlıklar ülkesi düştü Hades'in payına, Zeus'a bulutlar arasındaki engin gök düştü. Ama toprakla koca Olympos'ta herkesin payı var*". Homeros, *İlyada*, çev. Azra Erhat- A. Kadir, Can Yayınları, İstanbul 1998, XV, 188-194. Ayrıca bkz. Aelius Aristides, *Festreda*, dp. 59.

⁵² Gaugamela Savaşı öncesinde Darius İskender'e Euphrates'in (Fırat Irmağı) batısındaki toprakları vermeyi önermişti. Fakat İskender, teklifi kabul etmeyi öneren Parmenion'a; "Parmenion olsam kabul ederdim" diyerek reddetti. Bu olayın kaynakları için bkz. A. B. Bosworth, *Büyük İskender'in Yaşamı ve Fetihleri*, çev. Hamit çalışkan, dost Kitabevi, Ankara 2005, s. 99-100 (ç.n.).

⁵³ Marcus Aurelius ve Lucius Verus (ç.n.).

28. İşte bu takdire şayandır! Kardeşiyle olmadıkça imparator olmayı kabul etmemeleri, kardeşi olmaksızın yönetmeyi istememeleri, karşılıklı olarak eşitliği savunmaları, birbirlerine çok benzemeleri, tek başlarına tüm insanlardan farklı olmaları, en yüce ortak olmaları, fakat diğer ortağın da aynı rütbeğe sahip olması, bütün bunlar takdire şayandır.

29. Perslerin büyük kralı, “kralın gözü ve kulağı”⁵⁴ olarak adlandırılan dikkate değer bir şeye sahipti. Bunun aslı astarı vardır belki, ama bana öyle geliyor ki, çoğunlukla diğer tüm insanlardan iki kat daha fazla görüyor ve duyuyormuş gibi görünmesi için söylenen bir zıvalıktı bu.

30. Fakat bu iki imparator⁵⁵, harika bir ölçü ve yüksek bir buluş yaptılar. Çünkü ikisi de birbirinin gözü ve kulağı oldular ve böylece doğal kabiliyetlerini ikiye katladılar. Her şeyi paylaştılar, imparatorluğun korunmasını başka birinin ilgi ve alakasına bırakmadılar, bilakis gerçekten kendi meseleleri haline getirdiler. Ve bu, monarşinin avantajını hiçbir şekilde bozmadı, aksine harika bir monarşi oldu. Çünkü bütün tellerin uyumlu bir şekilde çalışması gibi, iki bedenin bütün istekleri ve iki akıl bir oldu.

31. Hangi müzik şimdi bundan daha iyi olabilir ki? Hangi müzik şöleni Apollon ve Musa’lar için daha kıymetlidir? Hangi ahenk insan ırkı için daha evrenseldir? Amphion ve Zethos’un hikâyesi Thebe’yi kurmalarına kadar geri gider⁵⁶. Oradaki bazı kimseler onlardan birinin müziğini eleştiriyorlar. Ama bunlar⁵⁷ tüm kentler ve tüm insanlık adına birlikte müzik yaptılar ve aynı şekilde şarkı söylediler⁵⁸. Şarkıyı sanırım babalarından ve atalarından miras aldılar. Fakat onlar, şarkı söylemeyi sanki planladıkları çocuklarıymış⁵⁹ gibi her yönden daha da görkemli hale getirdiler.

32. Onların memleketlerini (Roma’yı) yönetmek için geliştirdikleri bu tutum bana uygun gibi geliyor. Bu⁶⁰, eski âdeti değiştiren tek kenttir. Çünkü ister Hellen ister barbar olsun, az da olsa bir iktidara sahip olan tüm insanlar, kimsenin servetini paylaşmaması ve de hepsinin mümkün olduğunca ayrı

⁵⁴ Pers kralının satraplıkları denetlemesi ve kendisini bilgilendirmesi için görevlendirdiği memurları (ç.n.).

⁵⁵ Marcus Aurelius ve Lucius Verus (ç.n.).

⁵⁶ Amphion ve Zethos, Boiotia Kralının kızı Antiope ile baş tanrı Zeus’un çocuklarıdır. Zethos kendini zanaata verirken, Amphion müzik alanında ustalaşmıştır. Mitolojide Thebai kentinin surlarını birlikte inşa ettikleri anlatılmaktadır. Bkz. Pierre Grimal, *Mitoloji Sözlüğü, Yunan ve Roma*, çev. Sevgi Tamgüç, Kabalcı Yayınları, İstanbul 2012, s. 59 (ç.n.).

⁵⁷ Marcus Aurelius ve Lucius Verus (ç.n.).

⁵⁸ Birlikte müzik yapmak ve şarkı söylemek, uyumlu bir şekilde birlikte yönetmeyi ifade etmek için kullanılan bir metaforudur (ç.n.).

⁵⁹ Ortak yönetimin, planladıkları ve bunun için hazırlık yaptıkları bir durum olduğu ifade edilmektedir. Bu cümle için Behr’in çevirisi ise “öyle ki atalarının şarkı söyleme (yönetme ?) maharetleri onların yanında çocukları gibi kaldı” şeklindedir. Bkz. P. Aelius Aristides, *The Complete Works*, I, s. 104 (ç.n.).

⁶⁰ Roma (ç.n.).

tutulması politikasına sahiptir. Ama tüm insanların içinde yalnızca bunlar⁶¹, en iyi insanlar tarafından ganimet gibi paylaşılsın diye malları ortak yaptılar. Birinin Avrupa'da, Asya'da, Afrika'da veya bizi kısıtlayan sınırlarda⁶², Tanais'de⁶³, Maeotis Gölü'nde⁶⁴ veya Atlantis Adası'nda⁶⁵ ya da her hangi bir yerde yaşıyor olması hiç fark etmez, ancak tüm insanlar ve tüm halklar bu şehirde birbirine bağlıdır ve herkesin kendi alanlarında egemenliğini kullanma hakkı vardır. Bildiğiniz gibi bunu kazanan atalarımız bireysel alandaki iktidarı paylaştılar, dünya üzerindeki egemenliklerini paylaşarak erdem bakımından herkesten öne geçtiler.

33. Ve onların bu yaptıklarının en çekici özelliği ise, tıpkı eskiden Romaların yıllarca yaptıkları gibi, ikili⁶⁶ yönetimi sunmalarıdır. Şimdi imparatoru hem soyadıyla hem de ortağıyla adlandırmak mümkündür. Böylece onlar hem bütün Roma devlet yönetim biçimleriyle uyumlu bir politika oluşturmaya dikkat etmişler hem de ikiliden beklenenin⁶⁷ daha ötesinde hareket etmişlerdir.

34. Nitekim Homeros kralları methederken bir yerde şöyle demiştir; "Zeus tarafından beslenen kralların öfkesi amansızdır"⁶⁸. Yine de bunlar öfkelerinin gücünü ya da gazaplarının aşırılığını imparatorluklarının simgesi haline getirmediler, onun yerine cömertlik ve yüce gönüllülüğün en iyi halini sergilediler ve karakterlerinin gerçekten de tanrısal olduğunu açıkça ortaya koydular.

35. Özetlemem gerekirse, onların düşünceleri ilahidir ve bunun gerçek örneği yukarıdadır⁶⁹ ve oradan iktidarlarına bakmaktadır. Tanrıları, tüm dünyayı ve bütün gökyüzünü bir arada tutanın dostluk ve paylaşım olduğu söylendiğinden ötürüdür ki, her şey sonsuza dek kendi yolunda güvenli bir şekilde hareket eder, oysa kıskançlık ve hırs tanrıların evlerinde ve davranışlarında ne vardır ne de sonradan ortaya çıkar.

36. Bazı insanlar, çitler ve duvarlar örer, küçük ve gerçekten geçici bazı mal ve mülklerle zenginliklerini arttırır. Ancak bu adamlar, tüm insanlığa erdem, adalet ve dostluk örneği oldular, gerçekleştirdikleri parlak ve harika zaferleri gerçekten tanrıların elinden aldılar. Bu adamlar ölümsüzlerin tacıyla süslenmiştir, bu adamların birbirlerine oldukları gibi insanlığın da

⁶¹ Romalılar (ç.n.).

⁶² Dünya'nın sonu olarak kabul edilen sınırlarda (ç.n.).

⁶³ Don Nehri'nin Azak denizine döküldüğü deltada yer alan antik kent (ç.n.).

⁶⁴ Azak Denizi (ç.n.).

⁶⁵ Bkz. P. Aelius Aristides, The Complete Works, I, dp. 46 (ç.n.).

⁶⁶ Roma Cumhuriyet Dönemi'nde devlet işleri iki consul tarafından ortak yürütülmekteydi (ç.n.).

⁶⁷ İkili yönetimlerde karşılaşılan çatışmalar kast edilse gerektir (ç.n.).

⁶⁸ Homeros, *İlyada*, II-196 (ç.n.).

⁶⁹ Tanrılar katında (ç.n.).

velinimetleri olarak, her şekilde tanrılar için kıymetli olarak görülmeleri uygundur.

37. Nasıl ki okuyazarlar⁷⁰, başlarının üzerindeki tahtalara harfleri çocukların olabildiğince uzaktan kopyalayabilecekleri kadar büyük ve güzel bir şekilde yazarlar. Bu adamlar da, her insan onlardan olabildiğince feyz alabilsin ve imparatorları kendi meseleleri için öğretmenleri olarak kullanabilsin diye, insanlık için en adil olanı büyük bir örnekle ortaya koydular.

38. Sesostris'in⁷¹ iki kıtada yaptığı yolculuklarda diktiği sütunlar bunu aşabilir mi, hayır, daha doğrusu buna yaklaşmış gibi görünebilir mi? Hem bu kadar büyük, hem de bu kadar karlı bir zafer kazanan kim var? Diğer yöneticiler halkı korku ile itaat altına alır, ancak bu adamlara tüm insanlar tarafından dualar edilmekte ve şükranlar sunulmaktadır ve bunlar yalnızca gösteriş olsun diye değil, bilakis kalpten en saf duygularla gerçekleştirilir.

39. Bütün dünyayı ellerinde tutan, birlikte kurtaran, birlikte çalışan ve birbirlerine gönderilen ve insanlardan aldıkları şükranları paylaşan iki şifa tanrısının⁷² ilişkisini bile hatırlıyorum. Bu iki tanrının gözünde, yüksek şöhreti kim daha çok hak ediyor veya aynı kurtarıcılar tarafından kimin kurtuluşu daha fazla dikkate alınıyor ve kim onların iradesini taklit ederek insanlık yararına en adil dostluğu kuruyor?

40. Tanrılara şükretmeliyiz, lakin imparatorları da tebrik etmeli ve onları dualarımıza katmalıyız, bu çağda yaşadığımız için kendimizi şanslı hissetmeli, ancak kutsamalara ek olarak, bu imparatorluktan hakkınca feyz almalıyız. Bu yapıların⁷³ sistemi güzeldir ve kitleler üzerinde dikkate değer bir etki sağlar. Ancak tanrının mükemmel ve gerçek bir armağanı olan bu sistem, her iki duyguda, gönüllerde ve yapılarda⁷⁴ ahenklidir.

41. Çünkü nasıl ki bu uyumu övüyorsak ve bireysel parçaların bir biriyle ahenkli olmasını savunuyorsak, ahenk ve düzenin hâkim olduğu her yerde güzel bir yaşamın olduğunu düşünmemiz gerekir. Bunlar kentlerin kendi gerçek düzenidir, böylece hem özel olarak insanları hem de kenti korur. Bunun para veya zaman harcayarak edinilmesi önemli değildir, önemli olan çabanızdır. İlla makinalar kurmanız ve bayındırlık işleriyle uğraşmanız gerekmez. Ancak her insanın kendisi için daha iyi olanı seçmesi gerekir.

42. Ve her ne kadar eleştirecek bir şeyim olmasa da şaşırmanın, bir tavsiye vermem gerektiğini düşünüyorum ve tavsiyenin sadece eleştirel

⁷⁰ Kastedilen öğretmenlerdir (ç.n.).

⁷¹ Bkz. Herodotos, *Herodot Tarihi*, çev. Müntekim Ökmen, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2004, II, 102-111 (ç.n.).

⁷² Asklepios ve Serapis (ç.n.).

⁷³ Kyzikos'taki yapılar, özellikle de Hadrianus Tapınağı kastedilmekte (ç.n.).

⁷⁴ Maddî ve manevî alanda (ç.n.).

konuşmaya gelenlerin davranışı olduğunu düşünmeyin. Ama aynı zamanda methiyeler dizelerin de işidir; bunu koşucularla ilgili o eski ve iyi bilinen atasözünden öğrenebiliriz. Kimse onlardan sonuncuyu ve de tamamen bitkin olanı yüreklendirmez, bilakis zafere yakın olanı yüreklendirir. Sanıyorum komutanlar, teşvik edici konuşmalarını çok şey söylemenin ya da hiçbir şey söylememenin bir fark yaratmayacağı askerlere değil, faydalı olacak askerlere yaparlar.

43. Haliyle biz de şimdi size çarpıtılmış ya da kurnazca bir şey söylemiyoruz, ancak aşağı yukarı yaptığımız ve içinde yetiştirildiğiniz şeyleri söylüyoruz, yani yöneticilerinize saygıyı, yasalara uygun davranmayı ve fikir birlikteliğini. Ki bunlar, pek tabii, her zaman, özellikle de şimdi değerli olması gereken şeylerdir.

44. Şimdi bütün kentleri birbirleriyle kardeş olarak görmelisiniz, isyanı, kargaşayı, birinci olmak için yapılan kavgayı⁷⁵ ve dedikoduyu tamamen ortadan kaldırmalısınız, bunların hayvanların hastalıkları olduğunu ve onlara özgü kalması gerektiğini bilmelisiniz. Ancak gerçek barışı, saf dostluğu, adaleti savunmalısınız ve eğer mümkünse ortaklığı büyük bir kazanç olarak görmelisiniz. Birbirinizin şehirlerini ziyaret ettiğinizde “yabancı olduğunuz” şeklindeki eski sözü⁷⁶ unutmamalısınız. Ama yabancıları kabul ederken, bazen yenilginin zaferden daha güzel ve daha değerli olduğunu bilerek, kendi haklarınızı bir kenara bırakmalısınız.

45. Bunlar en başından beri en iyisiydi ve şimdiki zamanlara uygundu ve doğrudan kendi tabii avantajına sahipti ve imparatorlara gösterilen saygı açısından olağanüstü bir fark yaratmaktaydı. Çünkü sizin onlara böyle davranarak daha fazla teşekkür edebilmeniz veya onların istediği gibi olmak yerine onlardan istediğinizi elde edebilmek için teşekkür etmeniz mümkün değildir.

46. Yine de dediğim gibi, benim tavsiyem aşağı yukarı sizin eylemlerinizden pek de farklı olmayacaktır. Fakat nasıl tapınağa baktıktan sonra ve kendi eserim olmamasına rağmen onu övdüysem, şimdi de olağandışı bir şey icat etmedim ya da söylemedim. Ama tavırlarınızdan gördüğümü övdüm ve bunu iyiye işaret olsun diye yaptım, yaptım ki konuşmamda olması gereken hiçbir şey eksik olmasın. Şenliğiniz için doğaçlama katkımız bu kadardır, olduğu kadar artık ve zaten belki de bu kadarı yeterlidir.

⁷⁵ Roma İmparatorluk Dönemi'nde Asia Eyaleti kentleri arasında ciddi bir rekabet söz konusuydu. Aristides bu rakbeti önlemeye çalışmaktadır (ç.n.).

⁷⁶ Bkz. Aelius Aristides, Festrede, dp. 99; P. Aelius Aristides, The Complete Works, I, dp. 57 (ç.n.).

III. Söylevde Kyzikos Hakkında Verilen Bilgiler

Yukarıda çevirisini verdiğimiz Aristides'in Kyzikos'taki tapınak söylevi; giriş (1-4), Kyzikos'un konumu ve doğası (5-15), tapınağın övülmesi (16-21), ortak imparatorlar arasındaki uyumun övülmesi (22-39), kentlere yapılan uyumu koruma çağrısı (40-45) ve sonuç (46) bölümlerinden oluşmaktadır. Epideiktik (törensel)⁷⁷ söylev özelliği gösteren konuşma; Aristides'in Asklepios'a bağlılığını, hitabet alanındaki başarısını ve Roma yönetiminin imkânlarından sonuna kadar yararlanan yerel bir elit olarak, Roma yönetimi ile yerel halk arasında aracılık görevini icra ettiğini göstermesinin yanında, özellikle Kyzikos hakkında verdiği bilgiler nedeniyle önemlidir.

Bunlardan ilki, Kyzikos ve çevresinin tarihi coğrafyası hakkındaki bilgilerdir. Aristides, Kyzikos'un aslında bir ada olmasına rağmen köprüler vasıtasıyla anakara ile bağlandığını bildirmektedir. Verdiği bu bilgiler Strabon⁷⁸ vb. antik kaynakların aktarımını doğrular niteliktedir. Çünkü her ne kadar bazı kaynaklar (Plinius, Apollonios Rohodos vb.) Aktonnesos'tan (Kapıdağ Yarımadası) "ada" olarak söz etse de genelde kaynaklarda ya "yarımada" ya da sonradan savunma amacıyla veya ticari kaygılarla açılan bir kanalla ada haline getirildiği belirtilmektedir⁷⁹. Kesin tarih vermek mümkün olmamakla birlikte bölgenin topografyası incelendiğinde, Kapıdağ Yarımadası'nın, önceleri bir ada olduğu daha sonra ise alüvyonların birikmesi sonucu yarım ada haline geldiği anlaşılmaktadır. Kıstağın dolgusunun oluşum sürecinde, karayla bağlantının köprüler ve setlerle sağlanmış olabileceği gibi dönem dönem ticari amaçla ya da güvenlik kaygıları nedeniyle iki taraf arasında kanal açılarak, kara ile bağlantının büyük oranda sadece köprülerle sağlanmış olması da mümkündür. Söylevde tarihi coğrafya ile ilgili üzerinde durulan asıl konu ise Kyzikos'un konumudur. Kentin konumu bir taraftan Karadeniz, diğer taraftan ise Hellespontus ile bağlantısı nedeniyle övülmektedir. Hatta Aristides, Kyzikos'u konumunun elverişliliği açısından

⁷⁷ Meclis ve mahkemelerde etkileyici konuşma gereksinimi nedeniyle Antikçağ'da eğitimin önemli bir parçası haline gelen retorika'yı Aristoteles; politik, adli ve epideiktik olmak üzere üçe ayırmıştır. Bkz. Aristoteles, *Retorik*, çev. Mehmet H. Doğan, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2020, s. 20.

⁷⁸ *Kyzikos, Propontis'te bir ada olup, kıtaya iki köprüyle bağlıdır. Sadece toprağının verimliliği ile değil fakat çevresinin beş yüz stadion oluşuyla da göze çarpar. Köprülerin yakınında aynı ismi taşıyan gerektiğinde kapatılabilen iki limanı ve iki yüzden fazla gemiyi alabilecek büyüklükte barınağı bulunan bir kent vardır*" Strabon, *Antik Anadolu Coğrafyası* (Geographika: Kitap XII, XIII, XIV), çev. Adnan Pekman, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2012, XII, 8-11.

⁷⁹ Bkz. Nurettin Koçhan, "Kyzikos, Hellespontus'da Bir Eyalet Merkezi", *Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi*, 31, 2013, s. 71.

Yunanistan'da Peloponnesos Yarımadası'nın kıstağında yer alan Korinthos kenti ile karşılaştırmaktadır.

Kyzikos ile ilgili en erken bilgiler Argonautlar mitolojisinde geçmektedir⁸⁰. Mitolojiye göre Kyzikos, Argonautların Propontis kıyılarındaki yolculukları sırasında Kyzikos çevresinde yaşayan Dolion halkının kralıdır ve yanlışlıkla Argonautlar tarafından öldürülmüştür. Antikçağ yazarlarına göre ise kentin tarihi M.Ö. VIII. yüzyılda (756) Miletos kolonisi olarak kurulmasıyla başlar⁸¹. Aristides de "kentin talihinin kurucudan (Apollon) kaynaklandığını" belirterek üstü kapalı olarak Kyzikos'un kolonizasyonuna değinmektedir. Zira diğer kolonilerde olduğu gibi Miletoslular da Kyzikos'u kurmadan önce Apollon'un rahibine başvurup, kentlerini rahibin önerdiği yerde kurmuşlardır⁸². Söylevde kuruluşun bizzat Apollon'a atfedilmesi ise kentin kutsallığını ön plana çıkarma amacı gütmektedir.

Kyzikos'la ilgili söylevdeki bir diğer önemli nokta, Hadrianus Tapınağı hakkında verilen bilgilerdir. Tapınağın; Prokonnesos mermerinden yapıldığı, hatta sanki Prokonnesos Adası buraya taşınmış gibi bir izlenim oluştuğu ve görkemi nedeniyle tapınağın denizciler için fener işlevi gördüğü belirtilmektedir. Aristides, tapınağın kurucusuna dair en önemli tanık olduğunu belirterek adını vermeden Hadrianus'a atıf yapmakta ve tapınakta imparatorun adını içeren bir yazıt bulunduğu belirtmektedir. Johannes Malalas da tapınağın yaşanan bir deprem sonrası Hadrianus'un yardımcılarıyla tamamlandığına ve tapınakta Hadrianus'un bir büstünün⁸³ bulunduğu vurgu yapmaktadır⁸⁴. Tapınağın yenilenmesini sağlayan ortak imparatorların adlarının da aynı yazıtta eklenmiş olabileceği ya da tapınağa yeni bir yazıt yerleştirilmiş olabileceği akla gelmekle birlikte, söylevde bu konuda bilgi yoktur. Ancak Hadrianus'a atıf yapan bilginin, yine isim verilmeden ortak

⁸⁰ Apollonios Rhodios, *Das Argonauteneros*, Band 1, çev. Rheinhold Glein, Stephanie Natzel-Glei, Wissenschaftliche Buchgesellschaft, Darmstadt 1996, 936-1152.

⁸¹ Strabon, a.g.e., XIV, 1-6; Koçhan, a.g.e., s. 72.

⁸² J. Marquardt, *Cyzicus und sein Gebiet*, Bei Theod. Chr. Friedr. Enslin, Berlin 1836, s. 50.

⁸³ Bu büstün, Kyzikos sikkelerinde işlenen tapınağın alınlığında görülen yuvarlak tasvir olabileceği yönünde değerlendirmeler vardır. Tasvir için bkz. Janet DeLaine, "The Temple of Hadrian at Cyzicus and Roman Attitudes to Exceptional Construction", *Papers of the British School at Rome*, 2002, Vol. 70, 2002, s. 206, Fig. 1.

⁸⁴ "Hellas Eyaleti'nin metropolü olan Kyzikos, tanrısal Hadrianus'un saltanatı sırasında, 10 Kasım gecesi yaşanan bir depremde zarar gördü. Hadrianus kente pek çok kaynak aktardı ve onu yeniden inşa etti. Hayatta kalan vatandaşlara para ve onur bahsetti. Hadrianus Kyzikos'da -harikalardan biri olan- çok büyük bir tapınak inşa ettirdi. Bu tapınağın çatısına, üzerinde 'tanrısal Hadrianus' yazan kendisinin olağanüstü büyük bir mermer büstünü koydurdu. Bu büst bugün de yerinde durmaktadır" Johannes Malalas, a.g.e., 11-16.

imparatorlar Marcus Aurelius ve Lucius Verus'un başarılarının anlatıldığı bölümde verilmesi, Hadrianus'un bu iki imparatorun başa geçmesindeki etkisi⁸⁵ ve söylevde ortak imparatorların seleflerinin⁸⁶ övülmüş olması nedeniyle anlamlıdır.

Arkeolojik araştırmalar, tapınağın boyutu ile ilgili tasvirleri doğrulamaktadır. Fakat üst yapı konusunda arkeolojik veriler yetersizdir. Kyzikos söylevi bu konudaki kaynaklarımızdan biri olmakla birlikte verilen bilgiler hem az hem de net değildir. Söylevde tapınağın ölçüleri, sütun sayıları, üst yapısı vb. konularda ise hiçbir bilgi yoktur. Her ne kadar Aristides söylevde bu gibi konuları uzmanlara bırakmak gerektiğini bildirirse de gerçek neden, Aristides'in bu konularda kesin bilgisinin olmamasından ya da konuşmayı dinleyenleri sıkmak istememesinden kaynaklanmış olabilir. Söylevin türü ve Aristides'in coşkulu konuşma tarzı nedeniyle sıkıcı bilgilerden kaçınılmış olması daha olası gözükmektedir. Buna karşın söylevde yer altındaki kısım, ortada naosun bulunduğu kısım ve üst kat olmak üzere tapınağın üç bölümlü olduğu belirtilmiştir. Yer altındaki galeriler bugün görülebilmekle birlikte, tapınağın üst yapısı ile ilgili tartışmalar sürmektedir. Konuşmada yer altındaki galerilerin işlevlerinden de söz edilmemiştir. Ayrıca Aristides'in naosun üzerinde bir kat daha olduğu şeklinde yorumlara neden olan "üst kat" tanımlaması da yeterli açıklıkta değildir. Bu tanımın; arşitrav, friz, geison, alınlık ve çatıdan oluşan üst yapının görkemi nedeniyle ayrı bir kat gibi değerlendirilmesinden kaynaklanması muhtemeldir.

Söylevdeki üçüncü konu ise söylevin tarihi ve Hadrianus tapınağının tarihçesi hakkında ipuçları da veren, iki ortak imparatorun övülmesidir. Hatip yine herhangi bir ad vermeden iki ortak imparatorun uyumlu ve adaletli yönetimini övmektedir. Kastedilen imparatorların Marcus Aurelius ve Lucius Verus olduğu açıktır. Hadrianus'un isteği üzerine Antonius Pius tarafından evlat edinilen her iki isim, Antonius Pius'un ölümünden, Lucius Verus'un ölümüne kadar, M.S. 161-169 yılları arasında imparatorluğu birlikte yönetmiştir. Roma İmparatorluğu'nda daha önce imparatorların oğullarına Caesar unvanı vererek yönetime ortak etmeleri söz konusu olmakla birlikte, Marcus Aurelius manevi kardeşi Lucius Verus ile yönetimi eşit bir şekilde paylaşmıştır. Roma İmparatorluğu'nda ilk kez karşılaşılan bu durum, Aristides tarafından övülmektedir.

⁸⁵ Antonius Pius'u evlat edinerek tahtın varisi yapan Hadrianus, Antonius Pius'tan da Marcus Aurelius ve Lucius Verus'u evlat edinmesini istemiştir. Bkz. *Historia Augusta, Hadrianus, De Vita Hadriani*, çev. Recai Tekoğlu, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 2011, s. 54.

⁸⁶ Kastedilen selefler Hadrianus ve Antonius Pius olsa gerektir.

İki ortak imparatorun övülmesi, Aristides'in Kyzikos gezisinin ve söylevinin her iki ismin imparatorluğu paylaştıkları M.S. 161-169 yılları arasında gerçekleştiğini göstermektedir. Aristides, *Hieroi Logoi*'da yıl belirtmeden Kyzikos gezisinin Küçük Asya yılının başlamasından bir ay önce⁸⁷ gerçekleştiğini bildirmektedir⁸⁸. Araştırmacılar genelde söylevin M.S. 166 veya 167 yılında gerçekleştiği görüşündedir⁸⁹. Buna karşın bazı araştırmacılar ise M.S. 162 yılında başlayan doğu seferinden söylevde bahsedilmemiş olması ve iki imparatorun ortak yönetimin daha yeni olduğunu gösteren coşku nedeniyle, söylevin Marcus Aurelius ve Lucius Verus'un ortak imparatorluklarının başlangıcında (161) gerçekleştiğini öne sürmüşlerdir⁹⁰. Fakat M.S. 165 yılında sona eren doğu seferinde Roma ordusu Perslere karşı başarılı olmasına rağmen, doğudan dönen askerler aracılığıyla imparatorluk topraklarında salgın hastalık yayıldığı, Roma İmparatorluğunda bu nedenle ciddi sıkıntıların yaşandığı bilinmektedir⁹¹. Bu nedenle söylevde doğu seferine değinilmemiş olması, söylevin daha önce gerçekleşmiş olmasından ziyade başarıları ön plana çıkaran övgü söylevi niteliği taşımasından kaynaklansa gerektir.

Söylevin tarihi, Hadrianus Tapınağı'nın tarihçesi açısından da önemlidir. M.S. 1. yüzyılda yapımına başlanan tapınak, büyük boyutları nedeniyle uzun süre tamamlanamamıştır. Ayrıca tapınağın Hadrianus'un imparatorluğunun başlarında (M.S. 117) yaşanan bir depremden zarar gördüğü ve M.S. 123 veya 124 yılında Hadrianus'un kenti ziyareti sonrasında bizzat imparatorun ve Asia Birliğinin (Koinon Asia) desteğiyle tapınakta inşa faaliyetinin tekrar başladığı anlaşılmaktadır⁹². Aristides söylevinde tapınağın yapım aşamasına ve geçirdiği evrelere değinmediği gibi, tapınağın Hadrianus'a adanması konusunda da sadece tapınakta adının yazılı olduğunu ima ile bildirmektedir. Fakat gerek Malalas, Konstantinopolis'li Sokrates⁹³ vb. yazarların verdiği

⁸⁷ Ağustos ayının sonlarında. Bkz. August Hug, *Leben und Werke des Rhetors Aristides*, Buch und Kunstdruckerei Union, Solothurn 1912, s. 80.

⁸⁸ Publius Aelius Aristides, *Heilige Berichte*, V, 11.

⁸⁹ Barbara Burrel, "Temples of Hadrian, not Zeus", *Greek, Roman and Byzantine Studies*, 43/1, 2003, s. 34; DeLaine, a.g.e., s. 205.

⁹⁰ Hug, a.s.e., s. 82.

⁹¹ Bkz. Mustafa H. Sayar, "Marcus Aurelius ve Lucius Verus Dönemlerinde M.S. 165-180 Yılları Arasında Görülen Büyük Salgın", *Tarih Dergisi*, 71, 2020/1, s. 15 vd.

⁹² Johannes Malalas, a.g.e., 11-16; Lucianos, *Scholia in Lucianum*, ed. Hugo Rabe, In Aedibus B. G. Teubneri, Leipzig 1906, s. 107; Burrel, a.g.e., s. 37.

⁹³ Geç antikçağda yaşamış bir Kilise tarihçisi olan Sokrates, *Historia Ecclesiastica* adlı eserinde Kyzikosluların Hadrianus'u 13. Tanrı olarak kabul ettiklerini bildirmektedir. Bkz. Socrates Scholasticus, *The Ecclesiastical History of Socrates, Surnamed Scholasticus, or The Advocate*, Henry G. Bohn, York Street, Covent Garden, London 1853, III-XXIII.

bilgiler gerekse de nümizmatik ve epigrafik veriler tapınağın Hadrianus'a adandığını kanıtlamaktadır⁹⁴.

Tapınağın Hadrianus'a adanmış olması, bu dönemde tamamlanarak açılmış olduğunu göstermekle birlikte, oldukça büyük yapısı nedeniyle tam olarak bitirilip bitirilmediği tartışmalıdır. Zaman zaman yaşanan depremler de tapınağa ciddi hasar vermiş ve sonrasında tamir edilmesi gerekmiştir. Örneğin Cassius Dio, Antinius Pius döneminde (M.S. 155 ?) yaşanan bir depremde Bithynia ve Hellespontus bölgesi kentlerinin zarar gördüğünü, Kyzikos'taki devasa tapınağın da bu depremde yıkıldığını belirtmektedir⁹⁵. Antonius Pius döneminde basılan Kyzikos sikkelerinde tapınağın işlenmesi⁹⁶, bu depremden sonra onararak yine aynı imparator döneminde tekrar kullanıma sokulduğunu düşündürmektedir. Tapınağın Aristides'in söylevine konu olan açılışının ise M.S. 161 yılında gerçekleşen deprem sonrasındaki onarımla ilgili olduğu belirtilmektedir⁹⁷. Söylevdeki tapınağın inşası için yapılan makinaların ve alet edevatın hala durduğunu düşündüren aktarım⁹⁸ ise tapınağın en azından ince işçiliğinin devam ettiğini göstermektedir. Nitekim heykeltıraşlık eserleri üzerinde yapılan çalışmalar da bu bilgiyi doğrular niteliktedir⁹⁹.

Sonuç

Sonuç olarak Aristides, Kyzikosluların düzenlediği şenlik nedeniyle söylev vermek için Kyzikos'a yaptığı yolculuğu anlattığı Hieroi Logoi adlı eserinde yolculuğunu Asklepios'tan aldığı işaretlere bağlasa da, yolculuğun asıl amacı Kyzikoslular tarafından söylev vermesi için davet edilmesi olmalıdır. Söylev, Hadrianus Tapınağı'nın onarım sonrasındaki açılışı ile ilgilidir. Ancak, şenliğin sadece tapınağın açılışı dolayısıyla mı yapıldığı, yoksa tapınağın açılışının ve söylevin dinsel bir festival sırasında mı

⁹⁴ Daha önce Zeus adına yapılan tapınak, yardımlarına karşılık "kurucu ve kurtarıcı" addedilen imparator Hadrianus'a adanmış, Hadrianus da kente *neokoros* unvanı vermiştir.

⁹⁵ "Antoninus zamanında meydana gelen korkunç bir deprem, Bithynia ve Hellespont bölgesini vurdu. Diğer kentler de ağır hasar gördü veya tamamen moloz yığınına dönüştü, fakat en fazla yıkım Kyzikos'ta gerçekleşti. Oradaki, türünün en büyüğü ve en güzeli olan tapınak bile yıkıldı. Her biri tek bir mermer bloktan oluşan sütunları, dört arşın çapında ve elli arşın yüksekliğindeydi..." (Cassius Dio, *Römische Geschichte*, Band V, Epitome der Bücher 61-80, çev. Otto Veh, Artemis&Winckler Verlag, Düsseldorf 2007, 70. 4.1,2).

⁹⁶ DeLaine, a.g.e., s. 206, Fig. 1.

⁹⁷ Petsalis-Diomidis, a.g.e., 131.

⁹⁸ "Eğer birisi tapınağın kendisinden bahsetmek istemezse, tapınağın inşası için yaptırılan makinalara ve alet edevata bakması yeterlidir".

⁹⁹ Bkz. Nurettin Koçhan – Korkmaz Meral, "Kyzikos Hadrian Tapınağı'nın Alt Yapısı ve Sütun Başlıkları Üzerine Bir Değerlendirme", *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Yıl: 8, Sayı: 100, 2020, s. 35.

gerçekleştirildiği sorusunun net bir cevabı ne *Hieroi Logoi*'da ne de Kyzikos söylevinin içeriğinde yoktur.

Yukarıda verilen çeviride de görüldüğü gibi Aristides konuşmasında; kentin konumunun avantajları, Hadrianus Tapınağı ve ortak imparatorların yönetimin övülmesi olmak üzere üç konuya yoğunlaşmıştır. Bununla birlikte Asklepios'a bağlılığına ve Roma değerlerini yaymaya çalıştığına dair bilgiler de vardır. Değınilen ortak imparatorların Marcus Aurelius ve Lucius Verus olduğu anlaşılmaktadır. Bu durum söylevin tarihi konusunda terminus post quem (161) ve terminus antequem (169) vermektedir. Bazı araştırmacılar, ortak yönetimin ilk yıllarında gerçekleşmiş olabileceğini belirtmekle birlikte, söylevin tarihi için M.S. 166 veya 167 yılı daha çok kabul görmektedir.

Buna karşılık tapınağın tarihçesi, ölçüleri, stun sayıları, üst yapısı gibi konularda kesin bilgi içermemesi, söylevin tapınak hakkındaki tartışmalara katkısını azaltmaktadır. Kentin kazı tarihçesinin 1950 li yıllara kadar geri gitmesine ve tapınak sistemli arkeolojik araştırmalara konu olmasına rağmen, tartışmalar henüz çözümlenebilmiş değildir. Bunda tapınağın büyük boyutları nedeniyle oldukça uzun bir yapım aşamasının olması ve bölgede sık sık yaşanan depremler ile çeşitli şekillerde gerçekleşen tahribatın tapınağın kalıntılarına verdiği zararlar önemli bir etkidir. Bu durumda Hadrianus Tapınağı hakkındaki tartışmalı konuların aydınlatılabilmesi için mutlaka daha güçlü arkeolojik verilere ihtiyaç vardır.

Kaynakça**Antik Kaynaklar**

- Aelius Aristides, *Orationes*, 16, ed. Wilhelm Dindorf (şurada: <http://www.perseus.tufts.edu/hopper>, Erişim Tarihi: 10.02.2022)
- Alios Aristides, “Festrede in Kyzikos Anlässlich der Einweihung des Kaisers Tempels”, çev. Theodor Heinze, *Asia Minor Studien*, 16 (1995), 113-125.
- Apollonios Rhodios, *Das Arganouteneros*, Band 1, çev. Rheinhold Glein, Stephanie Natzel-Glei, Wissenschaftliche Buchgesellschaft, Darmstadt 1996.
- Aristoteles, *Retorik*, çev. Mehmet H. Doğan, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2020.
- Cassius Dio, *Römische Geschichte*, Band V, Epitome der Bücher 61-80, çev. Otto Veh, Artemis&Winckler Verlag, Düsseldorf 2007
- Historia Augusta, *Hadrianus, De Vita Hadriani*, çev. Recai Tekoğlu, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2011.
- Herodotos, *Herodot Tarihi*, çev. Müntekim Ökmen, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2004.
- Homeros, *İlyada*, çev. Azra Erhat- A. Kadir, Can Yayınları, İstanbul 1998.
- Johannes Malalas, *Weltchronik*, çev. Johannes Thurn, Mischa Meier, Anton Hiersemann, Stuttgart 2009.
- Lucianos, *Scholia in Lucianum*, ed. Hugo Rabe, In Aedibus B. G. Teubneri, Leipzig 1906.
- P. Aelius Aristides, *The Complete Works, I, Oration I-XVI*, çev. Charles A. Behr, E.J. Brill, Leiden 1986.
- P. Aelius Aristides, *The Complete Works, Volume II. Orations XVII-LIII*, çev. Charles A. Behr, E. J. Brill, Leiden 1986.
- Publius Aelius Aristides, *Heilige Berichte*, çev. Heinrich Otto Schröder, Karl Winter –Universitätsverlag, Heidelberg 1986.
- Philostratus-Eunapius, *The Lives of the Sophists*, çev. Wilmer Cave Wright, (The Loeb Classical Library), William Heinemann, London 1922.
- Socrates Scholasticus, *The Ecclesiastical History of Socrates, Surnamed Scholasticus, or The Advocate*, Henry G. Bohn, York Street, Covent Garden, London 1853.
- Strabon, *Antik Anadolu Coğrafyası (Geographika: Kitap XII-XIII-XIV)*, çev. Prof. Dr. Adnan Pekman, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2012.
- Suidas, *Suidai Lexicon, Graece et Latine, Tomus I*, ed. Aemilius Portus- Ludolf Kuster, Typis Academicis, Cantabrigiae 1705.

Modern Kaynaklar

- Akgün-Kaya, E., "Roma İmparatorluk Dönemi'nde Anadolu'daki Sofistlerin-Retorların Sınıfsal Özellikleri Ve Toplumsal Yaşamdaki Etkileri", *Cedrus*, IV, 2016, s. 261-285.
- Ashmole, B., "Cyriac of Ancona and the Temple of Hadrian at Cyzicus", *Journal of the Warburg and Courtauld Institutes*, Vol. 19, 1956, s. 179-191.
- Bosworth, A. B., *Büyük İskender'in Yaşamı ve Fetihleri*, çev. Hamit çalışkan, Dost Kitabevi, Ankara 2005.
- Bowersock, G. W., *Greek Sophists in the Roman Empire*, Claredon Press, Oxford 1969.
- Burrel, B., "Temples of Hadrian, not Zeus", *Greek, Roman and Byzantine Studies*, 43/1, 2003, s. 31-50.
- DeLaine, J., "The Temple of Hadrian at Cyzicus and Roman Attitudes to Exceptional Construction", *Papers of the British School at Rome*, 2002, Vol. 70, 2002, s. 205-230.
- Dimitriev, S., *City Government in Hellenistic and Roman Asia Minor*, Oxford University Press, Oxford 2005.
- Ertüzün, R. M., *Kapıdağı Yarımadası ve Çevresindeki Adalar*, Türkiye Ticaret Odaları, Sanayi Odaları ve Ticaret Borsaları Birliği Matbaası, Ankara 1964.
- Fernoux, H.-L., "Frontières, civiques et maîtrise du territoire: un enjeu pour la cité grecque sous le Haut-Empire (I-III siècle apr. J.-C.)", *L'Asie Mineure dans l'Antiquité: échanges, populations et territoires*, ed. Hadrian Bru, François Kirbihler, Stéphane Lebreton, Presses Universitaires de Rennes, Rennes 2009, s. 135-164.
- Hug, A., *Leben und Werke des Rhetors Aristides*, Buch und Kunstdruckerei Union, Solothurn 1912.
- Kaçar, T., "Bir Tedavi Yönetimi Olarak Aelius Aristides'in Rüyalari", *Toplumsal Tarih*, 170, 2008, s. 72-76.
- Koçhan, N., "Kyzikos, Hellespontus'da Bir Eyalet Merkezi", *Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi*, 31, 2013, s. 69-91.
- Koçhan, N. -Meral, K., "Kyzikos Hadrian Tapınağı'nın Alt Yapısı Ve Sütun Başlıkları Üzerine Bir Değerlendirme", *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Yıl: 8, Sayı: 100, 2020, s. 27-45.
- Koçhan, N. -Tercanloğlu, A., "The Cyzicus Hadrian Temple in the Diaries of Travellers of 15 ad Centuries", *Route Educational and Social Science Journal*, 4-8, 2017, s. 205-217.
- Marquardt, J., *Cyzicus und sein Gebiet*, Bei Theod. Chr. Friedr. Enslin, Berlin 1836.

- Petsalis-Diomidis, A., "The Body in The Landscape: Aristides' Corpus in Light of The Sacred Tales", *Aelius Aristides between Greece, Rome and the Gods*, ed. W. Harris- B. Holmes, Columbia Studies in the Classical Tradition, 33, Brill, Leiden/Boston 2008, 131-150.
- Puech, B., *Orateurs et sophistes grecs dans les inscriptions d'époque impériale*, Vrin, Paris 2002.
- Ramsay, W. M., *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası*, çev. Mihri Pektaş, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, Ankara 1960.
- Sartre, M., *L'Orient Romain, provinces et sociétés provinciales en Méditerranée orientale d'Auguste aux Sévres (31 avant J.C. -235 apr s J.C.)*, Seuil, Paris 1991.
- Sayar, M. H., "Marcus Aurelius ve Lucius Verus Dönemlerinde M.S. 165-180 Yılları Arasında Görülen Büyük Salgın", *Tarih Dergisi*, 71, 2020/1, s. 15-28.
- Schwertheim, E., "Die Heimat des Aelius Aristides", *Migratio et Commutatio, Studien zur alten Geschichte und deren Nachleben: Thomas Pekáry zum 60. Geburtstag am 13. September 1989 dargebracht von Freunden, Kollegen und Schülern*, ed. Hans-Joachim Drexhage-Julia Sünskes, Scripta Mercaturae Verlag, 1989, s. 249-257.
- Türk, M., "Aelius Aristides'in Kyzikos Yolculuğu", 2. *Uluslararası Bandırma ve Çevresi Sempozyumu (Ubs'19) Tam Metin Bildiriler Kitabı I*, Ed. A. Aydın, G. Aydın, Bandırma 2019, s. 29-37.
- Türk, M., *Bahkesir Çevresinde Hadrianoutherai Örneğinde Eskiçağ Kentleri*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul 2019.
- Wiegand, T., "Reisen in Mysien", *Mitteilungen des Deutschen Archäologischen Instituts, Athenische Abteilung*, 29, 1904, s. 254-291.
- Yakut, A., "Smyrna'yı M.S. 177 Yılı Depreminden Kurtaran Aelius Aristides'in 18., 19. ve 20. Söylevleri", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 34/58, s. 489-506.